

ศึกษาวิเคราะห์รูปในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
A Critical Study of Rūpa in the Theravada Buddhist Scriptures

สมบูรณ์ ตาสนธิ^๑
Somboon Tasonthi^๑

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ศึกษาวิเคราะห์เรื่องรูป มีวัตถุประสงค์ คือเพื่อศึกษาเรื่องรูป การเกิดขึ้นร่วมกันระหว่างนามกับรูป และเน้นวิเคราะห์รูปในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมีความลึกซึ้งมากขึ้นเพียงใดผลการศึกษาพบว่า รูปชั้นหมายถึงสิ่งที่ต้องเกิด ตั้ง แดกสลายไปเพราะเหตุปัจจัย ประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ คือ ปรฐวี อาโป เตโช วาโย รวมประกอบกันเรียกว่า รูปชั้นห้า คำว่า รูป ยังมีภาวะเป็นได้ทั้งนามชั้นและรูปชั้นได้ด้วย การเกิดขึ้นร่วมกันระหว่างนามและรูปนั้น บางแห่งก็เกิดขึ้นร่วมกัน บางแห่งก็ไม่เกิดขึ้นร่วมกัน ขึ้นอยู่กับภูมิ ถ้าเกิดขึ้นในปัญจโวการภูมิ (ภูมิที่มีชั้น ๕) นามชั้นและรูปชั้นต้องเกิดขึ้นร่วมกันเสมอ ส่วนจตุโวการภูมิ(ภูมิที่มีนามชั้น ๔) และเอกโวการภูมิ (ภูมิที่มีรูปชั้น) นามและรูปเกิดขึ้นร่วมกันไม่ได้ผลการวิเคราะห์พบว่า การเกิดขึ้นร่วมกันระหว่างนามและรูปที่เกี่ยวข้องอยู่กับโลก (โลกียะ) เรียกอีกอย่างว่า รูปธรรม มีสาเหตุคือสมุทยสังขจะ ได้แก่ ตณหา โลภะ ติดเกี่ยวข้องวนเวียนอยู่ในโลกทั้ง ๓ คือ กามโลก รูปโลก อรูปโลกล้วนมุ่งไปสู่การแตกดับสลายไม่มีที่สิ้นสุด ภาวะเช่นนี้ เรียกว่า รูป

คำสำคัญ: รูป, พระพุทธศาสนาเถรวาท

^๑ ภาควิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
Department of Buddhist Studies, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya
University, Chiang Mai Campus ,Thailand.

Abstract

The research was aimed to critically study the Rūpa and its objectives, the cause of rising Rūpa (matter) and Nāma (mind) and then to criticize the essence of Rūpa (matter) as appears in the Theravada Buddhist Scripture. The results revealed that the materiality or Rūpakhandha refers to all conditioned things that arising, remaining and decaying by the causality. The materiality is composed by the four elements viz. earth, water, fire and wind. The term Rūpa can be clarified as Mind and Matter and the conditioned arising of Rūpa and Nāma depend on the planes of existence. The Rūpa and Nāma always arise in the planes of Five Aggregates (pañcavokārabhūmi) and the Rūpa and Nāma cannot arise in two planes of existence viz., planes of Four Aggregates (catuvokārabhūmi) and planes of One Aggregates (ekavokārabhūmi). The results showed that the occurrence of Mind and Matter relate to the mundane called 'Rūpadhamma- materiality'. The causes of materiality are cravings and greed that attach to the Three Worlds viz. the world of sense-desire, the world of form and the formless world and three of them are heading to the state of impermanence or that is called the state of materiality – Rūpa.

Keywords: *Rūpa* (matter), Theravada Buddhism

๑. บทนำ

พระพุทธศาสนามีคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎกทั้งหมด ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ในพระไตรปิฎกนั้นส่วนใหญ่มักจะกล่าวถึงขันธ์ ๕ อย่างละ ๑๒ ธาตุ ๑๘ ถ้าจะกล่าวโดยย่อแล้วก็เหลือเพียงแค่ ๒ คือ รูปกับนาม^๑ ในด้านรูปนั้นอวัยวะร่างกายหลายอย่าง

ทำหน้าที่ของมันอยู่โดยที่มนุษย์ที่เป็นเจ้าของไม่รู้และไม่ได้ใส่ใจที่จะรู้^๒ แต่การศึกษาเพื่อเกิดวิปัสสนาญาณก็ต้องกำหนดเพียง ๒ ประการเท่านั้น คือรูปและนามพระโสภณมหาเถระกล่าวว่า“วิปัสสนาเป็นการหยั่งเห็นนามรูปตามความเป็นจริง นักปฏิบัติย่อมเห็นสภาวะ

^๑ พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), *วิปัสสนาทีปนี*, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๙), หน้า ๗๕.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พุทธธรรม (ฉบับเดิม)*, (กรุงเทพมหานคร:ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖.

ลักษณะพิเศษของนามรูปดั่งนั้นผู้ปฏิบัติ วิปัสสนาพึงเจริญสติระลึกรู้นามรูปปรมาตม์ เท่านั้น”^๕ “จึงกล่าวได้ว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงตรัสรู้ทุกข์ สมุทัย นิโรธและมรรค ก็คือ รูปและนามนั่นเองที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “บุคคลบัญญัติได้แล้วไม่เข้าถึงวิมาน(มานะ และครรรค์) ตัดค้นหา(สมุทัย)ในนามรูป(ทุกข์) นี้ได้แล้วและมนุษย์ในโลกนี้หรือในโลกอื่นใน สวรรค์หรือในสถานที่อยู่อาศัยของสัตว์ทุก จำพวก จะเที่ยวค้นหาก็ไม่พบบุคคลนั้นผู้ตัด กิเลส(มรรค)เครื่องผูกได้แล้วไร้ทุกข์หมดความ กระหาย(นิโรธ)”^๕ “ทั้งรูปและนามจึงเป็น อารมณ์แห่งวิปัสสนาญาณ มีความเกี่ยวข้อง สัมพันธ์กันไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ ถ้าจะแยกออกได้ก็ได้ด้วยอำนาจของปัญญา เท่านั้น การแยกรูปกับนามออกจากกัน เรียกว่า “นามรูปปริเฉทญาณ แปลว่า ปัญญา สามารถแยกนามและรูป”^๖ พระสัมมาสัมพุทธ เจ้าหรือพระพุทธศาสนา จึงสอนให้เน้นศึกษา และกำหนดรูป ผู้ที่ไม่กำหนดในสังขตธรรม นามรูป ที่เกิดอยู่เฉพาะหน้าทุก ๆ ระยะเวลาของ จิตและรูปนั้น คงเห็นบัญญัติหรือสมมติเท่านั้น เช่นเมื่อเห็นสีก็คงรู้เข้าใจไปแต่ในเรื่องราว ต่าง ๆ ว่า นี่เป็นชาย หญิง เด็ก ผู้ใหญ่ ต้นไม้

เรือน ที่เป็นเช่นนี้ก็โดยสันตติบัญญัติและชน บัญญัติได้ปกปิดไว้เรียกว่า สันตติบัญญัติไม่ ชาติ จึงมีความรู้ ความเข้าใจที่ผิด^๗ ดังนั้น การศึกษาและกำหนดนามรูปจึงสำคัญมากทั้ง นามและรูปนั้นจะมีพลังมีอำนาจได้ต่างต้อง พึ่งพิงกัน พระสัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะจึง กล่าวไว้ว่า “นามและรูปนี้ นามไม่มีอำนาจ ไม่มี ความสามารถในตัวเอง ไม่สามารถกิน ดื่ม พุด หรือสำเร็จอริยาบถใด ๆ รูปเป็นไปได้อาศัย นาม นามเป็นไปได้อาศัยรูปเมื่อนาม ปรารถนาอย่างไร รูปก็เป็นไปอย่างนั้น”^๘

คำว่า “นาม” นั้นมีภาวะที่แน่นอน คือเป็นนามธรรมที่จับต้องไม่ได้ด้วยระบบกาย ประสาท(อนิทัสนาปฏิบัติ อัมมา เห็นไม่ได้ และกระทบไม่ได้) ส่วนคำว่า “รูป” นั้นดู เหมือนจะมีความหมายชัดเจนคือเป็นรูปธรรม หรือวัตถุธรรม แต่ในพระสูตรตปิฎกในมหา สติปิฎก อานสูตร และ พระอภิธรรมปิฎก โดยเฉพาะคัมภีร์ยมกะกลับมีความหมายที่ กว้างและลึกซึ้งกว่า กล่าวคือรูปศัพท์ของคำว่า “รูป” ในคัมภีร์นี้หมายถึงรูปแล้วยังรวม หมายถึงนามชั้นอื่นอีกด้วยเพื่อความกระจ่างชัด ในเรื่องของรูป จึงจำเป็นต้องศึกษาวิเคราะห์ เรื่องนาม คู่กันไปเพราะรูปกับนามเป็น ธรรมชาติที่ทำงานร่วมกันผู้วิจัยจึงต้องการ ศึกษาความหมายสภาวะของรูปและ ความสัมพันธ์ของรูปนามใน คัมภีร์

^๕พระมหาโสภณมหาเถระ, **วิปัสสนา นัยเล่ม ๑**, พระพรหมโมลี ตรวจชำระ พระคันธสา รากวีวงศ์แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร : ประยูรศาสน์การพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๓๐-๑๓๑.

^๕ ส.ส (ไทย) ๑๕/๒๓/๕๓.

^๖ พระพรหมคุณภรณ์(ป.อ.ปยุตโต), **พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์** (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่ ๑/ยติ), (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๑๖๒.

^๗ พระสัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ, **วิปัสสนากัมมัฏฐาน**, (กรุงเทพมหานคร:เฉลิมชาญ การพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๘๑.

^๘ พระสัทธรรมโชติกะ อัมมาจริยะ, **วิปัสสนากัมมัฏฐาน**, หน้า ๙๕.

พระพุทธศาสนาเถรวาทที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้มีความหมายและสภาวะที่ลึกซึ้งกว้างขวางเพียงใด เพื่อเป็นประโยชน์แก่การกำหนดตามในสติปัญญาอันเป็นวิปัสสนากัมมัญฐานอันเป็นจุดเด่นและเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาต่อไป

๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาเรื่องรูป การเกิดขึ้นร่วมกันระหว่างนามกับรูป และเน้นวิเคราะห์รูปในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทมีความลึกซึ้งมากน้อยเพียงใด

๓.วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยดำเนินการวิจัยด้วยการศึกษารูปในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท แล้วตั้งข้อสงสัยว่านามและรูปแต่ละที่ แต่ละคัมภีร์มีความเหมือนและต่างกันอย่างไร เพราะเหตุใด คำว่ารูป เป็นได้ทั้งนามขันธ์และรูปขันธ์ ต่อจากนั้นจึงเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารหลักฐานที่เกี่ยวข้องกันนามและรูปที่เป็นชั้นปฐมภูมิคือพระไตรปิฎกและชั้นทุติยภูมิ คืออรรถกถาฎีกา ปกรณ์วิเสสและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และเจาะศึกษา สังเคราะห์ และวิเคราะห์เรื่องรูปในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทโดยมีการเปรียบเทียบมุ่งเน้นในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก โดยผู้วิจัยได้ทำการสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อเขียนงานวิจัย ข้อมูลจากหลักฐานและเอกสารที่ได้ตามลำดับขั้นตอนแล้วบูรณาการจากขั้นตอนที่ ๑ ถึงขั้นตอนที่ ๓ เรียบเรียงจัดการทำร่างผลวิจัยเรื่องรูปในคัมภีร์พระพุทธศาสนาให้เกิดองค์

ความรู้ใหม่ มีการตรวจสอบองค์ความรู้ปรับปรุงองค์ความรู้ และนำเสนอองค์ความรู้ใหม่

๔. ผลการวิจัย

ก่อนจะเขียนพรรณนาเรื่องรูปเบื้องต้นพึงทราบว่าในปัญจโวการภูมินามกับรูปเป็นธรรมชาติที่เกิดร่วมกันเสมอ เพราะนามกับรูปนั้นโดยธรรมชาติของสัตว์ที่มีขันธ์ ๕ นั้นไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ผู้วิจัยจึงเขียนพรรณนานามพอสังเขป แล้วจึงเขียนรายละเอียดเรื่องรูปต่อไป

๔.๑ สภาพของนาม

คำว่า “นาม” นั้นอธิบายในความหมายได้ ๒ ประเภท คือ ๑. ตามรูปศัพท์ ๒. ตามรูปวิเคราะห์ พระวิสุทธาจารย์มหาเถระ อธิบายตามรูปศัพท์ว่า นาม ในรูปของกริยาเป็น นม ธาตุ ในความนอบน้อม/น้อมลง ลง อ ปัจจัย ในภู ธาตุ (กัตตุจาก) สำเร็จรูปเป็น มนติ แปลว่า ย่อมนอบน้อม ย่อมน้อมลง คำว่านามนี้ ถ้ามี ป อยู่หน้า มีรูปเป็น ปนาม^๔ พระโมคคัลลายนเถระ^๕ ให้ความหมายของนามไว้ ๓ ประการคือ

^๔พระวิสุทธาจารย์มหาเถระ, ธาตุ **วัตถสังคหปาฐนิสสยะ**, พระราชปริยัติโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) นายเสรี อาจสาคร นายวิชานนท์ สำน้อย ปวีรบรรต แปล, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๑๘.

^๕โมคคัลลายนเถระ, **อภิธานวัฒนธรรม**, พระมหาสมปอง มุทีโตแปลและเรียบเรียง (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๒), ข้อ๑๑๔, หน้า๑๖๖.

๑. นมียเต อพภสสเต อสมินติ นามิ สิ่งที่น้อมนำวัตถุสิ่งของไว้ในตน ชื่อว่า นาม

๒. นมตี นามเยตีติ นามิ สิ่งที่น้อมนำไปหาวัตถุ ชื่อว่า นาม

๓. นมียเต อตถยเต อตถเสวีติ นามิ สิ่งที่น้อมไปในความหมาย

ในรูปของรากศัพท์ของคำว่า นาม จึงมี ๒ นัยยะ คือ ๑. นม ธาตุ แปลว่า นอบ น้อม ๒. นมฺ ธาตุ แปลว่า ความนอบน้อม แต่อย่างไรก็ดี เมื่อนำไปประกอบกับ ปัจจัย นาม หรือ กริยา ต้อง ลบที่สุดธาตุเหมือนกัน เช่น นมฺ + อนต ปัจจัย = นมนโต หรือ วิกัตตินาม เช่น นมฺ + ลี ปฐมวิกัตติ = นโม

พระโมคคัลลายนเถระ^{๑๑} ได้สรุปเรื่องนามไว้ในรูปของบัญญัติและปรมาตถ์ว่า คำว่า นามศัพท์ มีความหมาย ๒ ประการ คือ ๑. อวหะยะ ชื่อ(บัญญัติ) ๒. อรูป ได้แก่ นามธรรม(ปรมาตถ์)พระนาคเสนกล่าวว่า ชื่อว่า นาม เพราะหมายความว่า น้อมไป^{๑๒} หมายถึง จิตและเจตสิกย่น้อมไปหาอารมณ์ ๖ เสมอนาม หมายถึง นามธรรม (ปรมาตถ์และบัญญัติ)

นามที่มีความหมายว่า นามธรรม คือ จิต เจตสิก ย่น้อมเข้าหาซึ่งกันและกัน หรือย่น้อมเข้าไปหาอารมณ์ หรือย่น้อมไปหาวัตถุที่ตนไปอาศัยตั้งที่พระนาคเสนกล่าวว่า “รูปใดเป็นรูปหยาบ รูปนั้นแหละเป็นรูป

ส่วนสิ่งใดเป็นของละเอียด คือ จิตและเจตสิก สิ่งนั้นแหละเป็นนาม สิ่งเหล่านั้นอาศัยกันและกัน จึงเกิดขึ้นได้ เหมือนถ้าแม่ไก่ไม่มีกะละละ ไช้ก็ไม่มี กะละละกับไช้ทั้ง ๒ นี้ต้องอาศัยกัน เกิดขึ้นร่วมกันถ้านามไม่มี รูปก็ต้องไม่มี นามกับรูปทั้ง ๒ นี้อาศัยกันและกันเกิดขึ้น”^{๑๓} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ กล่าวถึงนามว่า “มีลักษณะ น้อมเข้าไปหาอารมณ์ (นมลกฺขณฺ) ๖ (รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ธัมม)”^{๑๔}

พระพุทธปियเถระ^{๑๕} ได้แสดงรูปวิเคราะห์แห่งนามไว้ ๒ นัยยะ ดังนี้

๑. **อตถาภิมุขิ นมนโต นามิ** แปลว่า ชื่อว่า นาม เพราะน้อมไปสู่เฉพาะต่อสภาพความจริง (อรรถ)

๒. **อตตนิ อตถสฺส นามนโต นามิ** แปลว่า ชื่อว่า นาม เพราะน้อมสภาวะธรรมมาไว้ในตน

คำว่า นาม มีความหมายว่า น้อมไป ถ้าเป็นบัญญัติ หมายถึงน้อมไปในวัตถุ (สิ่งของ)ที่ต้องการให้รู้ ถ้าเป็นปรมาตถ์ หมายถึงน้อมไปหาอารมณ์ ที่มีปรากฏในพระไตรปิฎกก็มี ๒ ประการเช่นกัน คือ (๑) นามที่เป็นบัญญัติ หรือ สมมติที่ชาวโลกตั้งชื่อ เพื่อให้สื่อสารกันรู้เรื่อง รู้วัตถุประสงค์ตามที่ต้องการ (๒) นามที่เป็นปรมาตถ์ธรรม ได้แก่

^{๑๓}เรื่องเดียวกัน , หน้า ๗๕.

^{๑๔}พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **วิปัสสนากัมมัฏฐาน**, (กรุงเทพมหานคร:เฉลิมชาฎการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๘๔.

^{๑๕}พุทธปियมหาเถร, **ปทฺรปฐิติ**, กรุงเทพมหานคร : เฉลิมชาฎการพิมพ์, ๒๕๒๖, หน้า ๓๔.

^{๑๑}โมคคัลลายนเถระ, **คัมภีร์อิทธิฐาน** **วัฒนธรรม**, ข้อ ๑๑๑๑, หน้า ๑๐๓๔.

^{๑๒}นาคเสนเถระ, **มิลินทปัญหา**, พระธรรมมหาวิธานูวัตร ชำระ, (กรุงเทพมหานคร : ส. ธรรมภักดี, ๒๕๒๘), หน้า ๗๔.

นามธรรมคือความรู้สึก(จิต เจตสิก)และนิพพาน(ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง)ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสในพระสูตรและพระอภิธรรมนามเมื่อว่าโดยความเป็นขั้นแล้วแยกออกเป็น ๔ คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ

ทั้งหมดนี้เป็นความหมายและสภาวะแห่งนามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา นามธรรม

คือจิต เจตสิก และบัญญัติ นามขั้น ๔ ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณไม่สามารถทำงานเพื่อสนองตัวเองได้ เพื่อสนองความต้องการของนามได้ต้องอาศัยรูปเมื่อนามอาศัยรูปแล้ว จึงทำตามที่นามนั้นปรารถนาเช่น กิน เดิน นั่ง นอนได้ ต่อไปนี้จะกล่าวสภาวะและความหมายของรูปต่อไป

๔.๒ สภาวะของรูป

คำว่า“รูป”สังคมทั่วไปคิดถึงรูปออกมาเป็นสีต่างๆสำหรับพระพุทธศาสนาแล้ว คำว่า รูปมีความหมายที่กว้างและลึกซึ้งมาก ต่อไปนี้ผู้วิจัยจักได้กล่าวถึงความหมายและสภาวะของรูปที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ดังมีรายละเอียดดังนี้ ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานอธิบายคำว่ารูปไว้ว่า“รูปเป็นคำนามสิ่งที่มีรูปร่างด้วยตาลักษณะ นามใช้เรียก พระภิกษุสามเณร เช่น พระรูปหนึ่ง สามเณร ๒ รูป และเป็น ๑ ในขั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ”^{๑๖}

^{๑๖}ราชบัณฑิต, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร:บริษัทนานมีบุ๊คส์จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑,๔๘๘.

สำหรับพระพุทธศาสนา พระอัครควังสเถระ^{๑๗} ได้อธิบายของคำว่ารูป มีรากศัพท์คือ รูป (ธาตุ)บ่งบอกถึงความแปรปรวน (รูปปนเน) มีการอธิบายสภาวะเพิ่มเติมว่า กุปปนแปรปรวน ฆฎฎัน กระทบ ปิพน ปิปปันท่านได้อธิบายการลงปัจจัยในรูป(ธาตุ)นี้ ประกอบด้วย ๓ ปัจจัยเน ฌย และ ย มีรูปวิเคราะห์ ๒ วาจก ได้แก่ กัตตฺวาจกและกัมมวาจก คือ รูป + ฌย = รูปเตติ รูปยติ (เป็นกัตตฺวาจก) ลงในความหมายว่า ประกาศ แสดงนัยนี้ได้สอดคล้องกับทัศนของพระโมคคัลลายนเถระ^{๑๘} ได้วิเคราะห์รูปศัพท์ไว้ว่า

รูปยติประกาศเตตโนสภวานติ =
รูปสภาวะที่ประกาศสภาพของตนชื่อว่ารูป(รูปธาตุในความประกาศ + อปัจจัย)

๒) รูป + ย = รูปยติ^{๑๙} (กัมมวาจก) ลงในความหมายว่า ถูก(อุณภูมิ หรืออาหาร) ทำให้แปรปรวน

พระพุท ธ ต เต ร เระ อธิบายความหมายของรูปไว้ ๒ นัยว่า

๑. รูปยติติ รูป สภาวะแปรปรวน ชื่อว่ารูป นัยยะนี้พระคันธสาราภิวงศ์ อธิบายเพิ่มเติมว่า ความแปรปรวนของกระแสรูป ที่เกิด

^{๑๗}อัครควังสเถระ, สัททนีติสุดตมาลา, ธรรมธรรมโมลี ตรวจชำระ พระมหานิมิตตมหาโสและ จรุงญ ธรรมดา แปล, (กรุงเทพมหานคร:พิทักษ์อักษร, ๒๕๔๕), หน้า ๖๒๑.

^{๑๘}โมคคัลลายนเถระ, “คัมภีร์อภิธานวิณณา”, ข้อ๔๕, หน้า๑๔๖.

^{๑๙}ลง อ ปัจจัย เป็นกัตตฺวาจก ได้ด้วยเช่นกัน

ต่อมาซึ่งต่างกับกระแสรูปที่เกิดขึ้นก่อน

๒. รูปยติติ รูป สภาวะที่ทำให้แปรปรวน ชื่อว่า รูป นัยยะนี้พระคันธสารากวีวงศ์ อธิบายเพิ่มเติมว่า สิ่งที่เป็นเหตุแห่งการเกิดขึ้นของกระแสรูปที่เกิดขึ้นต่อมาซึ่งต่างกับกระแสรูปที่เกิดขึ้นก่อน เพราะปัจจัยตรงกันข้ามกันมีความเย็นร้อนเป็นต้น^{๒๐}

พระ กัสสปเถระ กล่าวว่ “ธรรมชาติที่ชื่อว่า รูป เพราะวิเคราะห์ว่า สลายไป คือ ย่อมจะถูกบีบคั้น เปียดยึดยื่นแตกไป ด้วยอาการอันสำเร็จเพราะวิโรธิปัจจัย มีหนาวและร้อนเป็นต้น สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ‘ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะย่อมจะสลายไป ฉะนั้นแลจึงเรียกว่า รูป สลายไปเพราะอะไร สลายไปด้วยหนาวบ้าง สลายไปด้วยร้อนบ้าง สลายไปด้วยความหิวบ้าง สลายไปด้วยความกระหายบ้าง’ ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่า รูปชั้นเพราะอรรถวิเคราะห์ว่า รูปเป็นชั้น อธิบายว่า รูปเป็นกอง รูปเป็นส่วน”^{๒๑} ส่วนพระพุทธองค์ได้ตรัสสภาพของรูปว่ามีความเจริญ เต็มโต แล้วจักสลายไปในที่สุดดังนี้

^{๒๐} พุทธัตถเถระ, อภิธัมมวาทาร, พระคันธสารากวีวงศ์แปลและอธิบาย, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๒๒๓.

^{๒๑} พระกัสสปเถระ, โมหวิจเฉทนี, คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามแปล, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ศาสนา, ๒๕๑๖), หน้า ๒๗๓.

ความเจริญแห่งรูปทั้งหลายคือ ความเจริญ ความเกิด ความเกิดขึ้น ความบังเกิด ความบังเกิดขึ้นความปรากฏแห่งรูปทั้งหลาย นี้ชื่อว่า ความเจริญแห่งรูปทั้งหลาย ความเสื่อมแห่งรูปทั้งหลาย คือ ความสิ้นไป ความเสื่อมไป ความแตกไป ความทำลายไป ความเป็นธรรมชาติไม่เที่ยง ความสูญหายไปแห่งรูปทั้งหลาย นี้ชื่อว่า ความเสื่อมแห่งรูปทั้งหลายคำว่า มองเห็นความเสื่อมและความเจริญในรูปทั้งหลายแล้ว ได้แก่ เห็นแล้วคือ แลเห็นแล้ว เทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วซึ่งความเจริญและความเสื่อมในรูปทั้งหลาย รวมความว่า มองเห็นความเสื่อมและความเจริญในรูปทั้งหลายแล้ว^{๒๒}

รูปมีคุณสมบัติเป็นอภัยกตธรรม คือไม่ไมบุญและบาป แต่เกิดร่วมกับวิญญาณหรือจิตเสมอ สุดท้าย ต้องมีอันแปรปรวนแตกสลายในที่สุดพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องสภาวะแห่งรูป(วัตถุกาย)ไว้ในสังยุตตนิกายขันธวรรค ว่า “รูปยติติโขภิกขเวตสมารูปนติวุจจติเกนรูปยติเตนปิรูปยติติ, อุณฺเฬนปิรูปยติ, ชิมฺจฉายปิรูปยติ, ปิปาสาฬปิรูปยติ, ทสมกสวาตาทปสิริสพสมฺพเสณปิรูปยติ”^{๒๓} แปลว่าภิกษุทั้งหลายเพราะฉะนั้นคำว่า สิ่งที่เปลี่ยนแปลงไปท่านเรียกว่ารูปเปลี่ยนแปลงเพราะอะไรเปลี่ยนแปลงไป เพราะความเย็นบ้างเพราะความร้อนบ้าง เพราะความหิวกระหายบ้างเพราะเหลือบุญลงหมดและสัตว์เลื้อยคลานกัดต่อยบ้าง

^{๒๒} ชุมหา. (ไทย) ๒๙/๑๐๒/๑๓๒.

^{๒๓} ส.ช. (บาลี) ๑๓/๗๙ /๗๑.

รูปเมื่อจำแนกโดยประเภทใหญ่ๆ แล้วแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทคือ (๑) มหาภูตรูป ส่วนของรูป (วัตถุธรรม) ที่ปรากฏตัวให้เป็นวัตถุที่ใหญ่มี ๔ (๒) อุปาทายรูป (วัตถุธรรม) ที่ไปอาศัยมหาภูตรูปเกิดหรือการแสดงตัวของมหาภูตรูปในลักษณะต่าง ๆ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอัมมสังคณีปกรณ์ว่า “รูปคือมหาภูตรูป ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ นี้ เรียกว่า รูป”^{๒๔} พระพุทธโฆสจารย์กล่าวลักษณะและประเภทของรูปว่า “ธรรมชาติที่มีความสลายไป ไทรมไป เพราะปัจจัยที่เป็นข้าศึกทั้งหลาย มีหนาวเป็นต้นเป็นลักษณะ ทุกอย่างพึงทราบ ว่า ชื่อว่า รูปชั้นแรกเพราะรวมธรรมชาติทั้งปวงนั้นเข้าด้วยกัน ธรรมชาตินี้ แม้เป็นอย่างเดียว โดยลักษณะคือความสลายไป แต่นับเป็นสอง โดยแยกเป็น ๒ ประเภท คือ ภูตรูปและอุปาทายรูป”^{๒๕} พระมหากัจจายนเถระ ได้กล่าวถึงประเภทของรูปว่า “คำว่า รูป คือ รูปเป็นมหาภูตรูป ๔ และบัญญัติของรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ (อุปาทายรูป ๒๔) ในบรรดารูปเหล่านั้น มหาภูตรูป ๔ คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ และวาโยธาตุ”^{๒๖} ดังนั้นคำว่า รูป ตามรูปวิเคราะห์และตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้และพระอรรถกถาจารย์กล่าวมามี ๒ ประเภทคือ มหาภูตรูป และอุปาทายรูปตาม

สภาวะความจริงแล้วมีเพียงแค่ ๔ เท่านั้น แต่ที่มีประเภทย่อยแตกออกมาเพราะเป็นการบัญญัติสมมติของรูปตามหน้าที่ ที่ไปอาศัยมหาภูตรูปเท่านั้น เช่นมหาภูตรูปที่เห็นได้ เรียกว่า จักขุ ที่ทำหน้าที่รับเสียงได้ เรียกว่า โสตะ อย่างนี้เป็นต้น

การก่อตัวและแบ่งตัวของเซลล์ :
กระแสกาย

ร่างกายของเรานั้นแท้ที่จริงแล้วเกิดจากส่วนประกอบเล็ก ๆ ที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่ามารวมกัน ศ.นพ. ประเวศ วสี ได้กล่าวเรื่องนี้ว่า “อนุของสารประมาณ ๓๐๐ ล้านอนุเป็นส่วนย่อยของเซลล์เซลล์มีสมบัติใหม่เกิดขึ้น ที่ไม่ใช่สมบัติของอนุ(เล็กกว่า อนุยังมีอะตอม)เซลล์เป็นส่วนย่อยของอวัยวะ อวัยวะก็มีคุณสมบัติต่างจากเซลล์อวัยวะเป็นส่วนย่อยของคน ความเป็นคน มีสมบัติต่างจากสมบัติของอวัยวะ”^{๒๗} ทั้งหมดทั้งหมดอยู่ร่วมกันเชื่อมโยงกัน จนกลายเป็นร่างกายของเราพุทธศาสตร์แสดงความคิดเห็นว่า ร่างกายของมนุษย์ ตั้งแต่ปฏิสนธิในครรภ์มารดา มีพลังงานของรูปเล็ก ๆ ที่มองไม่เห็น อันเนื่องมาจากความย่อยละเอียด (สุขุมรูป) รวมกัน และรูปที่สัมผัสเชิงประจักษ์ทุกตัว (โอฬาริกรูป/รูปหยาบ) มีเซลล์ทำงานเกิด ตั้งดับไปทุกวินาทีมีการขับเคลื่อน ไหลไป ดังกระแสน้ำเช่น มนุษย์ เกิดมาในวินาทีแรก เมื่อมีปฏิสนธิจิต^{๒๘} (อุเบกขาสันตிரณจิต ๒ มหาวินาที)

^{๒๔} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๓๗/๓๓๐.

^{๒๕} พระพุทธโฆสจารย์, *วิสุทธิมรรค*, สมเด็จพระพุทธทาสจารย์ แปลและเรียบเรียง, (ได้หวัน: 55 Hang, ๒๕๕๒), หน้า ๗๔๑.

^{๒๖} พระกัจจายนเถระ, *เนตติปกรณ์*, พระคันธสาราภิวังศ์ แปลและอธิบาย, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาสน์การพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๓๐๒.

^{๒๗} ศ.นพ. ประเวศ วสี, *ธรรมชาติของสรรพสิ่ง*, (กรุงเทพมหานคร :กองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว., ๒๕๔๗), หน้า ๘.

^{๒๘} ปฏิสนธิจิต จิตที่ทำหน้าที่ปฏิสนธิเกิดในภพใหม่ดวงแรก ได้แก่อุเบกขาสันตติ

ปากจิต ๘ รูปาวจรวิปากจิต ๕ เรียกอีกอย่างว่า ปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕) มาอาศัยอยู่ในรังไข่และอสุจิ เซลล์หัวใจเริ่มสตาาร์ททำงานทันที และภายในวินาทีแรก เซลล์หัวใจ (หทัยวัตถุ) มีการเกิดใหม่ ก่อตัว และดับ/ตายไปอย่างต่อเนื่อง ขณะที่ยังก่อตัว ยังไม่ดับ/ตายไป พอมาได้อุณฺหภูมิใหม่ ๆ ก็ก่อตัวทำให้เกิดเซลล์ใหม่อีก ร่างกายของสรรพสัตว์ ตั้งแต่ปฏิสนธิวัตถุรูปมีเกิด ก่อตัว แตกตัวอย่างต่อเนื่อง (อุปจะยะและสันตติ) หรือ วิทยาศาสตร์ว่า แบ่งตัว ออกไปอีกหลายล้านเซลล์ ปัจจัยที่ทำให้เซลล์เกิดและแบ่งตัว มีอยู่ ๔ ปัจจัย คือ(๑) กรรม (เจตนาเจตสิก) อดีตกรรม และกรรม ปัจจุบัน(๒) จิต (เวทนาวิญญานจิต ๑๐ และอรูปวิปากจิต ๔) (๓) อุตุ หรือ อุณฺหภูมิ (๔) อาหารที่บริโภคน (ถ้าอยู่ในครรภ์มารดา ก็อาหารที่มารดากินเข้าไปในท้องแล้วแม่ซึมซาบเข้าไปทางสายสะดือ)

สรูป รูป หมายถึง สภาวะธรรมที่แปรปรวนและสิ่งที่ทำให้แปรปรวน ได้แก่ อากาศ อุณฺหภูมิ อาหาร เป็นต้น ชื่อว่า รูป ดังนั้น คำว่า “รูป” ในที่นี้ไม่ได้หมายถึงรูปภาพ แต่หมายถึง องค์ประกอบของวัตถุสิ่งของมี ๔ ประการ คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ วาโยธาตุ เตโชธาตุ ทั้งหมด หรือ ส่วนประกอบของร่างกายของสัตว์ทั้งหมด ที่ประกาศสภาพหรือแสดงลักษณะของตนและต้องแตกสลายไปด้วยเหตุปัจจัย ๒ ประการ คือ (๑) ปัจจัยภายในได้แก่ ทุกขสภาวะ ที่บีบคั้นกันเองในธาตุ ๔ (๒) ปัจจัยภายนอก ได้แก่

อุณฺหภูมิ อาหาร เป็นต้น แล้วก็เป็นกระแสแห่งความแตกดับสลาย ชื่อว่า รูป มี ๒ ประเภท คือ(๑) มหาภูตรูป ๔(๒) อุปาทายรูป ๒๔

ผลวิจัยดังกล่าวมา ทั้งรูปชั้น ๑ นามชั้น ๔ ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาน หรือ จิตและเจตสิก รวมเรียกว่า รูปนาม การเกิดขึ้นร่วมกันระหว่างนามและรูปนั้น บางแห่งก็เกิดขึ้นร่วมกัน บางแห่งก็ไม่เกิดขึ้นร่วมกัน ขึ้นอยู่กับภูมิ ถ้าเกิดขึ้นในปัญจโวการภูมิ (ภูมิที่มีชั้น ๕) นามชั้นและรูปชั้นต้องเกิดขึ้นร่วมกันเสมอ ส่วน จตฺโวการภูมิ(ภูมิที่มีนามชั้น ๔) ได้แก่ อรูปภูมิ ๔ และเอกโวการภูมิ (ภูมิที่มีรูปชั้น) ได้แก่ อสัญญีสัตตพรหม นามและรูปไม่เกิดขึ้นร่วมกัน คือ แยกเกิดจากกัน

๔.๓ สภาพของรูปที่เป็นได้ทั้งนามชั้นและรูปชั้น

รูปตามที่กล่าวมาและสังคมทั่วไป เข้าใจว่ารูปเป็นรูปธรรมเท่านั้น พอไปศึกษาเรื่อง รูป ที่ละเอียดลึกซึ้งถึงขั้นพิจารณาเกิดวิปัสสนาปัญญา รูป กลับมีความหมายถึงนามธรรมด้วยรูป ที่มีความหมาย นามและรูป ได้ทั้งสองมีหลักฐานจากพระไตรปิฎก ดังนี้

๑) พระพุทธองค์ตรัสเรื่องรูปไว้ในเรื่องของทุกขสมุทยอริยสังโณมหาสติปัญญาสูตรว่า ตัณหานี้เป็นเหตุเกิดขึ้นในภพใหม่ สหระคตด้วยความกำหนดยินดีเป็นเหตุ เพลิดเพลินในอารมณฺ์นั้นๆคือกามตัณหา ภวตัณหาและวิภวตัณหา ก็ตัณหานี้แหละเมื่อเกิดขึ้นเกิดที่ไหนเมื่อตั้งอยู่ตั้งอยู่ที่ไหนคือปิยรูปสาดรูปใดมีอยู่ในโลกตัณหานี้เมื่อเกิดก็เกิดที่ปิยรูปสาดรูปนี้ ตั้งอยู่ที่ตั้งอยู่ที่ปิยรูปสาดรูปนี้ อะไรเป็นปิยรูปสาดรูปในโลก คือจักขุเป็นปิยรูปสาดรูปในโลกตัณหานี้เมื่อเกิดก็เกิดที่

รณจิต ๒ มหาวิปากจิต ๘ รูปาวจรวิปากจิต ๕ (เรียกอีกอย่างว่า ปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕) และ อรูปาวจรจิต ๔ รวมเป็น ๑๙

จักขุนี้เมื่อตั้งอยู่ที่ตั้งอยู่ที่จักขุนี้โสตะเป็นปิยรูป
 สาทรูปในโลกกาลาฆานะเป็นปิยรูปสาทรูปใน
 โลกกาลาชีวหาเป็นปิยรูปสาทรูปในโลกกาลา
 ภายเป็นปิยรูปสาทรูปในโลกกาลาฆานะเป็นปิย
 รูปสาทรูปในโลกตณหานี้เมื่อเกิดก็เกิดที่มโนนี้
 เมื่อตั้งอยู่ที่ตั้งอยู่ที่มโนนี้ รูป^{๒๙} เป็นปิยรูปสาท
 รูปในโลกตณหานี้เมื่อเกิดก็เกิดที่รูปนี้เมื่อ
 ตั้งอยู่ที่ตั้งอยู่ที่รูปนี้เสียงเป็นปิยรูปสาทรูปใน
 โลกกาลากลิณเป็นปิยรูปสาทรูปในโลกกาลารส
 เป็นปิยรูปสาทรูปในโลกกาลาโณภูฏัพพะเป็นปิย
 รูปสาทรูปในโลกกาลาธรรมารมณเป็นปิยรูป
 สาทรูปในโลกตณหานี้เมื่อเกิดก็เกิดที่
 ธรรมารมณนี้เมื่อตั้งอยู่ที่ตั้งอยู่ที่ธรรมารมณนี้
 จักขุวิญญานเป็นปิยรูปสาทรูปในโลกตณหานี้
 เมื่อเกิดก็เกิดที่จักขุวิญญานนี้เมื่อตั้งอยู่ที่ตั้งอยู่ที่
 ที่จักขุวิญญานนี้โสตะวิญญานเป็นปิยรูปสาท
 รูปในโลกกาลาฆานวิญญานเป็นปิยรูปสาทรูป
 ในโลกกาลาชีวหาวิญญานเป็นปิยรูปสาทรูปใน
 โลกกาลากายวิญญานเป็นปิยรูปสาทรูปในโลก
 กาลามโนวิญญานเป็นปิยรูปสาทรูปในโลก
 ตณหานี้เมื่อเกิดก็เกิดที่มโนวิญญานนี้เมื่อ
 ตั้งอยู่ที่ตั้งอยู่ที่มโนวิญญานนี้^{๓๐} คำว่า“ปิยรูป
 สาทรูป” พระพุทธโฆสอาจารย์อธิบายว่า
 หมายถึงสภาวะที่น่ารักน่าชื่นใจเป็นส่วน
 อภิธรรมารมณที่เป็นเหตุให้เกิดตณหา^{๓๑}ในพระ
 พุทธวจนะนี้ มโนวิญญานก็นับเป็นรูปได้

๒) พระผู้มีพระภาคตรัสตอบ
 ปัญหาเหมกมานพว่าเหมกกะนิพพานบอันไม่

^{๒๙} คำว่า รูป ในที่นี้หมายถึง สีสัน
 วัฒนธรรมต่าง ๆ

^{๓๐} ที.ม. (ไทย)๑๐/๔๐๐/๓๓๐-
 ๓๓๑.

^{๓๑} อภิ.วิ.อ.๒๐๓/๑๑๙-๑๒๐

แปรผันเป็นเครื่องกำจัดความกำหนดด้วย
 อำนาจความพอใจในปิยรูปสาทรูปทั้งหลายที่
 ได้เห็นได้ยิน ได้รับรู้ และได้รู้ในโลกนี้

คำว่าที่ได้เห็นในคำว่าที่ได้เห็นได้
 ยินได้รับรู้และได้รู้ในโลกนี้ได้แก่ ได้เห็นทางตา
 คำว่าได้ยินได้แก่ได้ยินทางหูคำว่าได้รับรู้ได้แก่
 ได้รับรู้คือตมกลินทางจมูกลิณรสทางลิ้นสัมผัส
 ทางกายคำว่าและได้รู้ได้แก่ได้รู้(ธรรมารมณ)
 ทางใจรวมความว่าที่ได้เห็นได้ยินได้รับรู้และได้
 รู้ในโลกนี้คำว่าเหมกกะในปิยรูปทั้งหลายอธิบาย
 ว่าก็อะไรเป็นปิยรูปเป็นสาทรูปในโลกจักขุเป็น
 ปิยรูปเป็นสาทรูปในโลกโสตะ(ประสาทหู).ฆา
 นะ(ประสาทจมูก) ชิวหา(ประสาทลิ้นกาย
 (ประสาทกาย).มโนเป็นปิยรูปเป็นสาทรูปใน
 โลกจะสังเกตได้ว่า ทั้ง ๒ นัย กล่าวถึง มโน
 เป็นปิยรูปเป็นสาทรูปในโลก คำว่า มโน เป็น
 เรื่องของ มโนวิญญาน เป็นนามธรรม มีสภาพ
 เป็นรูปด้วย

๓) พระสารีบุตรได้กล่าวถึงธาตุ๓
 ไว้ในสังคีตีสสูตรถึงธาตุ ๒ ดังนี้ นัยยะที่ ๑
 (๑)กามธาตุ(ธาตุคือกามภพ) (๒)รูปธาตุ (ธาตุ
 คือรูปภพ)(๓)อรุธาตุ นัยยะที่ ๒ (๑)รูปธาตุ
 (ธาตุคือรูปภพ ได้แก่ ภูมิที่มีรูปชั้นทั้งหมด)
 (๒)อรุธาตุ (ธาตุคืออรุภพ)(๓)นิโรธธาตุ
 (ธาตุคือนิโรธ)^{๓๒}

รูปธาตุก็ดี รูปราคาจะก็ดี คำว่า
 “รูป” ในที่นี้หมายถึง รูปาวจรจิต ๑๕ เจตสิก
 ที่ประกอบ และ รูปชั้นของรูปพรหม ดังนั้น
 คำว่า รูปธาตุ ในที่นี้จึงหมายถึงนามและรูปทั้ง
 สอง

^{๓๒} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๓.

รูปในคัมภีร์ยมกะพระพุทธรองค์ ทรงตรัสปลุกฉาและวิเศษชนาความเหมือนและ แตกต่างระหว่างรูปกับรูปขันธไว้ในคัมภีร์ยม กะว่า

อนุโลมปลุกฉา. รูป รูปกขนโธติ แปลว่า ธรรมที่ชื่อว่ารูป(นาม+รูป) ชื่อว่าเป็น รูปขันธใช่ไหม ?

วิเศษชนา. (๑)ปิยรูป สาทรูป รูป น รูปกขนโธ, (๒) รูปกขนโธ รูปญเจว รูปกขนโธ จ ฯ^{๓๓} แปลว่า ปิยรูป สาทรูป ชื่อว่า รูป (นาม ขันธและรูปขันธ) แต่ไม่ชื่อว่ารูปขันธ ธรรมที่ ชื่อว่า รูปขันธ เป็นทั้งรูปและเป็นทั้งรูปขันธ (ได้ทั้งสอง)

ในคำปลุกฉาว่ารูป รูปกขนโธ พระองค์ไม่ตอบรับว่า อามันตา(ใช่) แต่ทรง แยกตอบเป็น ๒ ส่วนดังนี้

ทรงตอบส่วนแรก(๑)ว่า รูป(รูป) เป็นทั้งนามและรูปรวมกันอยู่ อันท่านักนายนิตี หรือเป็นอารมณ์ของตัณหาได้ ชื่อว่า รูป ด้วย พระบาลีว่า“ปิยรูป สาทรูป(รูปและนาม) รูป” พระพุทธรวจนะนี้ รูป เป็นได้ทั้งรูปขันธและ นามขันธ และทรงย้ำคำตอบว่า คำว่า “รูป” นี้ ก็ไม่ใช่รูปขันธทั้งหมด ด้วยพระบาลีว่า “น รูปกขนโธ”ทรงตอบส่วนที่ ๒ หรือส่วนท้าย(๒) ว่า รูปขันธ เป็นส่วนหนึ่งของรูป ด้วยพระบาลี ว่า “รูปกขนโธ รูปญเจว รูปกขนโธ จ” แปลว่า รูปขันธ เป็นทั้งรูปและรูปขันธ(ตัวของ เขาเองอยู่แล้ว)

จะสังเกตได้ว่า พระสัมมาสัมพุทธ เจ้าและในคัมภีร์ไวยากรณ์และอรรถกถา รูป แต่ละมตีสแล้วแต่ให้ความหมายว่า สภาพ ที่เกิด ดับสลายไปด้วยตัวเอง และถูกปัจจัย

ภายนอกได้แก่อาหาร อุณภูมิหรือวิโรธิปัจจัย บีบคั้นให้แปรปรวนและสลายไปในที่สุดส่วน พระพุทธรองค์ได้ตรัสสภาวะของรูปกว้างและ ลึกซึ้งกว่า ยังรวมหมายถึง มีความเจริญ เต็ม โด แล้วจักสลายไปในที่สุด ดังมีพระดำรัสว่า “ความเจริญแห่งรูปทั้งหลายคือ ความเจริญ ความเกิด ความเกิดขึ้น ความบังเกิด ความ บังเกิดขึ้นความปรากฏแห่งรูปทั้งหลาย นี้ชื่อ ว่า ความเจริญแห่งรูปทั้งหลาย ความเสื่อม แห่งรูปทั้งหลาย คือ ความสิ้นไป ความเสื่อม ไป ความแตกไป ความทำลายไป ความเป็น ธรรมดาไม่เที่ยง ความสูญหายไปแห่งรูป ทั้งหลาย นี้ชื่อว่า ความเสื่อมแห่งรูปทั้งหลาย คำว่า มองเห็นความเสื่อมและความเจริญใน รูปทั้งหลายแล้ว ได้แก่ เห็นแล้ว คือแลเห็น แล้วเทียบเคียงแล้ว พิจารณาแล้ว ทำให้ กระจ่างแล้ว ทำให้แจ่มแจ้งแล้วซึ่งความเจริญ และความเสื่อมในรูปทั้งหลาย รวมความ มองเห็นความเสื่อมและความเจริญในรูป ทั้งหลายแล้ว”^{๓๔}

สภาวะของรูป ที่น่าสนใจน่าศึกษา เป็นพิเศษคือ รูป ถ้ากล่าวถึงการกำหนดโดย ความเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา มีปรากฏใน มหาสติปัฏฐานสูตร และที่ปรากฏในคัมภีร์ยม กะของพระอภิธรรมปิฎก มีสภาวะที่ลึกซึ้ง กว่าคัมภีร์อื่นคือ รูปในที่นี้หมายถึงรูปขันธ ๑ และนามขันธ ๔ดังกล่าวไว้แล้ว ดังนั้น ตาม แนวคิดของผู้วิจัย รูป สูงสุดแห่งการเรียนรู้ใน พระพุทธศาสนาจึงมีความหมายถึงการ แปรปรวน (รูปปติติ รูป) แม้นามขันธ ก็มี สภาพละเอียด มีการเกิดขึ้น (อุปปาหะ) ตั้งอยู่ (ฐิติ) ภังคะ(ดับไป)เช่นกัน ทั้งรูปและนามล้วน

^{๓๓} อภ.ย.(บาลี) ๓๘/๒๖/๒๑.

^{๓๔} ชุ.มหา.(ไทย) ๒๙/๑๐๒/๑๓๒.

มีสภาพมุ่งไปสู่ความดับเหมือนกัน รวมเรียกว่า อภิสังขาร^{๓๕} ปัญญาที่เข้าไปรู้การดับแห่งรูปและนามนี้ จึงเรียกว่า กังคญาณ รูปที่หมายถึงนามขันธและรูปขันธจึงเป็นวิปัสสนาภูมิของผู้ต้องการมุ่งสู่พระนิพพานรูปเป็นวิปัสสนาภูมิด้วยเหตุผล คือเหตุที่อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์ พระนววิมลเถระ อธิบายว่า “ทุกขตถุตตา อุทยพพยปีพนโต ทุกขนติ ปญจุปาทานกขณา”^{๓๖} แปลว่า ธรรมชาติที่เป็นทุกข์เพราะเป็นที่ตั้ง ที่อยู่อาศัยของทุกข์ และเพราะบีบคั้นให้เกิดและดับไป ได้แก่ ขันธ ๕ อันเป็นที่ยึดของโลภะและทิวฏฐิที่เรียกว่าอุปาทาน

อุปาทาน แปลว่า ยึดมั่นในอารมณ์แรงกล้า คือ ยึดไว้อย่างมั่นคง ดุจจรัตกบอุปาทานมี ๔ คือ (๑) กามุปาทาน เพราะยึดมั่นในภูมิทั้ง ๓ คือ กามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ (๒) สีสัพพตูปาทาน คือ ยึดถือศีลและวัตรปฏิบัติของเราถูก (๓) อัตตวาหุปาทาน คือ กล่าวเกี่ยวกับอัตตาที่แยกจากขันธและไม่แยกจากขันธทั้งหลาย ชื่อว่า อัตตวาหะ ๆ นั้นแหละเป็นอุปาทาน (๔) ทิวฐูปาทาน หมายถึง มีความเห็นว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผลเป็นต้น^{๓๗} อุปาทานทั้ง ๔ จึงเป็นสภาพแห่งรูป เพราะเป็นที่รักของบุคคลในโลกแห่งวัฏฏะ สิ่ง que เรียกว่า รูป ได้แก่ มวลรวมแห่งธาตุซึ่งแปรเปลี่ยนไป ไม่หยุดนิ่งด้วยเหตุปัจจัยมีความเย็นและร้อนเป็นต้น ดำรงอยู่ลักษณะหนึ่งแล้ว

ย่อมเปลี่ยนไปเป็นอื่นหรือดับสลายไป^{๓๘} สิ่งที่รังรัดวัฏฏรูปเหล่านี้ไว้ก็คือตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา^{๓๙} นั่นเอง

รูปเป็นอุปาทานขันธ ๕ ผู้มุ่งต่อพระนิพพานรู้ว่าเป็นทุกข์ นำเปื้อนนาย ดังพระนววิมลเถระ กล่าวว่ “ทุกขตถุตตา อุทยพพยปีพนโต ทุกขนติ ปญจุปาทานกขณา”^{๔๐} แปลว่า ธรรมชาติที่เป็นทุกข์เพราะเป็นที่ตั้ง ที่อยู่อาศัยของทุกข์ และเพราะบีบคั้นให้เกิดและดับไป ได้แก่ ขันธ ๕ อันเป็นยึดของโลภะและทิวฏฐิเมื่อผู้ต้องการพระนิพพานเข้าใจว่า สภาพแห่งรูปขันธนามขันธล้วนแล้วแต่มีภาพเช่นเดียวกันหมด คือ เกิด ตั้ง ดับ หรือ มีแล้วกลับไม่มี ย่อมเห็นเหตุปัจจัยและผลแห่งรูปนามตามความเป็นจริงสากล ความรู้วิชชาข่มเข้าไปสู่ความเปลี่ยนผ่านจากปุถุชนไปสู่ความเป็นอริยะจากสังขตธรรม สู่ความเป็นอสังขตธรรม คือ พระนิพพาน อันเป็นธรรมชาติที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยอันพ้นจากการปรุงแต่ง^{๔๑}

สรุปคำว่า รูป ในมหาสติปัฏฐานสูตรและคัมภีร์อภิธรรมปิฎก ยมกะ มีความหมายที่ลึกซึ้งกว้างขวาง เป็นสภาวะธรรมที่มีความเกิดและดับอันอยู่ในกระแสแห่งโลก

^{๓๕} เรรูกาเน จันทวิมลเถระ, อริยสัจ ๔, (กรุงเทพมหานคร: จันทรเพ็ญ, ๒๕๕๔), หน้า ๒๖.

^{๓๖} วิมहा. (ไทย) ๔/๑๔/๒๑.

^{๓๗} อภิ.ฎีกา ๔๖/๑๒๙.

^{๓๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), “จาริกบุญ-จาริกธรรม”, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๘.

^{๓๕} ชุมมหา (บาลี) ๒๙/๑๕๐/๒๘๔.

^{๓๖} อภิ.ฎีกา ๔๖/๑๒๙.

^{๓๗} อภิ.ฎีกา ๗/๒๙๑.

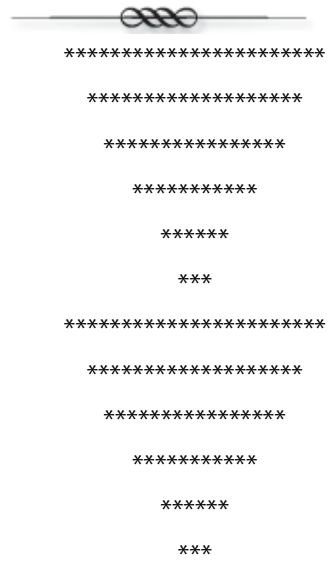
หรือ โลกียธรรมได้แก่ โลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ เป็นทั้งรูปขันธ์และนามขันธ์ ชื่อว่า รูป(รูป) และเป็นอภิสังขารธรรม คือการปรุงแต่งร่วมกันระหว่างรูปขันธ์กับนามขันธ์ ผลลัพธ์เกิดเป็นกระแสแห่งรูป ที่เกิด ตั้ง ดับ เพราะเหตุปัจจัยภายในและภายนอก รูปไม่ได้รวมเอาโลกุตตรธรรมได้แก่ โลกุตตรจิต ๘ เจตสิก ๓๖ นิพพานเข้ามาด้วย เพราะโลกุตตระเป็น วิสังขาร^{๔๒} อันตรงข้ามกับอภิสังขารโลก

๕. บทสรุป

รูปขันธ์หมายถึงสิ่งที่ต้องเกิด ตั้ง แตกสลายไปเพราะเหตุปัจจัย ประกอบด้วยธาตุทั้ง ๔ คือ ปฐวี อาโป เตโช วาโย รวมประกอบกันเรียกว่า รูปขันธ์ มีสภาพแตกสลายไปเพราะตัวธาตุทั้ง ๔ บีบคั้น เสียตสีกตตันกันเองและถูกปัจจัยภายนอก ได้แก่ อุณหภูมิ อาหารหรือปัจจัยที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน บีบคั้น เสียตสีให้แตกสลายไป ส่วนคำว่า รูป ยังมีภาวะเป็นได้ทั้งนามขันธ์และรูปขันธ์ได้แก่ โลกียจิต ๘๑ เจตสิก ๕๒ และรูป ๒๘ เพราะเป็นอารมณ์ของตัณหาเรียกว่า ปิยรูป สาทรูป และมีสภาพที่แปรปรวนอันเป็นกระแสแห่งรูปหรืออภิสังขารที่มีการเกิด ตั้ง ดับ

การเกิดขึ้นร่วมกันระหว่างนามและรูปนั้น บางแห่งก็เกิดขึ้นร่วมกัน บางแห่งก็ไม่เกิดขึ้นร่วมกัน ขึ้นอยู่กับภูมิ ถ้าเกิดขึ้นในปัญจโวการภูมิ(ภูมิที่มีขันธ์ ๕)นามขันธ์และรูปขันธ์ต้องเกิดขึ้นร่วมกันเสมอ ส่วนจตุโวการภูมิ(ภูมิที่มีนามขันธ์ ๔) และเอกโวการภูมิ (ภูมิที่มีรูป

ขันธ์) นามและรูปเกิดขึ้นร่วมกันไม่ได้ผลการวิเคราะห์พบว่าการเกิดขึ้นร่วมกันระหว่างนามและรูปที่เกี่ยวข้องอยู่กับโลก (โลกียะ) เรียกอีกอย่างว่า รูปธรรม มีสาเหตุคือสมุทยสังจะ ได้แก่ ตัณหา โลภะ ติดเกี่ยวข้องวนเวียนอยู่ในโลกทั้ง ๓ ๆ คือ กามโลก รูปโลก อรูปโลกล้วนมุ่งไปสู่การแตกดับสลายไม่มีที่สิ้นสุด ภาวะเช่นนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเรียกว่า รูป หรือ อภิสังขารคือ การตกแต่งให้เกิดขันธ์ ๕

^{๔๒}ขุ.มหา.(บาลี) ๒๙/๑๕๐/๒๘๔.

บรรณานุกรม

ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎกั ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข้อมูลทุติยภูมิ

นววิมลเถระ, อภิธมมตถสงคหฎีกา, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย แพล, กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์

วิญญาน, ๒๕๔๒.

ประเวศ วสี,ธรรมชาติของสรรพสิ่ง, กรุงเทพมหานคร : กองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว., ๒๕๔๗.

พระกัจจายนเถระ, เนตติปกรณ์, พระคันธสาราภิงค์แปลและอธิบาย, กรุงเทพมหานคร:

ประยูรสาสน์การพิมพ์,๒๕๕๐.

พระกัสสปเถระ,โมหวิจเฉทนี, คณสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามแปล, กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์ศาสนา,๒๕๑๖.

พระนาคเสนเถระ, มลिनทปฐุหา, พระธรรมมหาวีรานุวัตร ชำระ, กรุงเทพมหานคร : ส. ธรรม

ภักดี, ๒๕๒๘.

พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), วิปัสสนาที่ปณี, กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์ดอกหญ้า,

๒๕๓๙.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม(ฉบับเดิม),กรุงเทพมหานคร:ทรัพย์การพิมพ์

,๒๕๕๓.

_____ . พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์(ชำระเพิ่มเติมครั้งที่๑/ยติ),กรุงเทพมหานคร:

ธรรมสภา, ๒๕๕๔.

_____“จาริกบุญ-จาริกธรรม”, พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพมหานคร:สหธรรมิก , ๒๕๔๐.

พระมหาโสภณมหาเถระ, วิปัสสนานัยเล่ม ๑, พระพรหมโมลี ตรวจชำระ พระคันธสาราภิงค์

แปลและเรียบเรียง, กรุงเทพมหานคร :ประยูรสาสน์การพิมพ์, ๒๕๕๕.

พระวิสุทธาจารย์มหาเถระ,ธาตุวัตถสังคหปาฐุนิสสยะ,พระราชปริยัติโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม)

นายเสรี อาจสาคร นายวิชานนท์ สำน้อย ปรีวรต แปล, กรุงเทพมหานคร:

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๓๕.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, วิปัสสนากัมมฎฐาน,กรุงเทพมหานคร:เฉลิมชาัญการพิมพ์

,๒๕๒๘.

โมคคัลลายนเถระ, คัมภีร์อภิธานวัฒนธรรม , พระมหาสมปอง มุทีโตแปลและเรียบเรียง,

กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, **วิปัสสนากัมมัฏฐาน**, กรุงเทพมหานคร:เฉลิมชาัญการพิมพ์,
๒๕๔๘ .

พุทธัตถเถระ, **อภิธัมมาตาร**, พระคันธสารากวีวงศ์แปลและอธิบาย, กรุงเทพมหานคร:ประยูร
สาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๕๕.

พระพุทโธสาจารย์, **วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุทธานจารย์ แปลและเรียบเรียง, ไต้หวัน: 55 Hang,
๒๕๕๒.

พุทธปิยมหาเถร, **ปทฺฐปสฺสตี**, กรุงเทพมหานคร:เฉลิมชาัญการพิมพ์, ๒๕๒๖
ราชบัณฑิต, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**, กรุงเทพมหานคร:บริษัทนาน
มีบุ๊คส์จำกัด, ๒๕๔๖.

เรรุกาเน จันทวิมลเถระ, **อริยสัจ ๔** , กรุงเทพมหานคร: จันทรเพ็ญ, ๒๕๕๔.

อัครวงสเถระ, **สัททนีติสุดตมาลา**, ธรรมธรรมโมลี ตรวจชำระ พระมหานินิต ธรรมหาโสและ
จรูญ ธรรมดา แปล, กรุงเทพมหานคร:พิทักษ์อักษร, ๒๕๕๕.

